

Instytut Wymiaru Sprawiedliwości

Zasadność zastrzeżenia formy pisemnej przy czynnościach zawierania umowy leasingu (art. 709² k.c.) oraz zapytania ubezpieczyciela w formularzu oferty albo przed zawarciem umowy w innych pismach (art. 815 § 1 k.c.) – analiza zasadności liberalizacji formy pisemnej na tle rozwiązań stosowanych w systemach prawnych wybranych państw europejskich

dr hab. Marcin Krajewski

Prawo prywatne

Warszawa 2021

Spis treści

I. Obowiązujący stan prawny	5
1. Forma umowy leasingu i czynności z nią związanych	5
2. Forma zapytania ubezpieczyciela przy obowiązku deklaracji ryzyka	8
3. Forma niektórych innych czynności związanych z umową ubezpieczenia	10
II. Forma umowy leasingu w obcych systemach prawnych	13
1. Ogólna charakterystyka regulacji obcych	13
2. Prawo angielskie	14
3. Prawo niemieckie	15
4. Prawo austriackie	16
5. Inne systemy prawne	16
III. Forma czynności związanych z umową ubezpieczenia w systemach obcych	19
1. Zasady prawa modelowego	19
2. Prawo angielskie	20
3. Prawo niemieckie	20
4. Prawo austriackie	22
IV. Wnioski	23
1. Forma umowy leasingu	23
2. Forma pytań zadawanych przez ubezpieczyciela w celu uzyskania deklaracji ryzyka	24
3. Forma innych czynności związanych z umową ubezpieczenia	25
V. Literatura	27

I. Obowiązujący stan prawny

1. Forma umowy leasingu i czynności z nią związanych

Zgodnie z art. 709² Kodeksu cywilnego¹ umowa leasingu powinna być zawarta na piśmie pod rygorem nieważności. W literaturze wskazuje się, że zastrzeżenie takiej formy ma uzasadnienie w zwiększeniu pewności obrotu oraz zapewnieniu jawności umowy wobec osób trzecich, które są niekiedy zainteresowane nabyciem przedmiotu leasingu, ustanowieniem na nim zabezpieczenia albo też są stronami umów pozostających w prawnym lub faktycznym związku z leasingiem².

Zachowanie formy pisemnej jest wystarczające także, gdy przedmiot leasingu stanowi nieruchomość, gdyż wynikające z umowy zobowiązanie finansującego do nabycia rzeczy od oznaczonego nabywcy nie jest zobowiązaniem do przeniesienia własności nieruchomości w rozumieniu art. 158 zd. 1 k.c., a w szczególności nie ma charakteru umowy na rzecz osoby trzeciej³. Odmienne należy traktować jedynie umowy leasingu przewidujące różnego rodzaju zobowiązania dotyczące przeniesienia własności nieruchomości⁴.

Przepisy Kodeksu cywilnego odnoszące się do umowy leasingu jeszcze dwukrotnie odwołują się do konieczności zachowania formy pisemnej w odniesieniu do czynności związanych z nawiązaniem już stosunkiem prawnym. Zgodnie z art. 709¹¹ k.c., jeżeli mimo upomnienia na piśmie przez finansującego korzystający narusza obowiązki określone w art. 709⁷ § 1 k.c. (obowiązek utrzymywania rzeczy w należytym stanie) lub w art. 709⁹ k.c. (obowiązek należytego używania rzeczy i pobierania pożytków) albo nie usunie zmian w rzeczy dokonanych

¹ Ustawa z 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 1740 ze zm.) – dalej k.c.

² J. Poczobut, *Leasing*, [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 8, *Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, red. J. Panowicz-Lipska, Warszawa 2011, s. 295; J. Wiak, *Finansujący jako strona umowy leasingu*, Warszawa 2019, s. 76–77; T. Wiśniewski, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 4, *Zobowiązania. Część szczegółowa*, red. J. Gudowski, Warszawa 2017, art. 709², nt 1, s. 995.

³ A. Nowacki, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. IIIB, *Zobowiązania. Część szczegółowa*, red. K. Osajda, Warszawa 2017, art. 709², nt 2; zob. też: W. Dubis, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2021, art. 709², nb 1; M. Grochowski, *Umowa leasingu*, [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 5A, *Prawo umów handlowych*, red. M. Stec, Warszawa 2020, s. 987; M. Pazdan, [w:] *Kodeks cywilny*, t. 2, *Komentarz. Art. 450–1088. Przepisy wprowadzające*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2021, art. 709², nb 1.

⁴ M. Grochowski, *Umowa...*, s. 987; por. też J. Bról, *Umowa leasingu*, Warszawa 2010, s. 110; W. Dubis, [w:] *Kodeks...*, art. 709², nb 2; M. Gutowski, [w:] *Kodeks cywilny*, t. 3, *Komentarz. Art. 627–1088*, red. M. Gutowski, Warszawa 2019, art. 709², nb 7; K. Kopaczyńska-Pieczniak, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 4, *Zobowiązania. Część szczególna*, red. A. Kidyba, Warszawa 2014, art. 709², nt 7, s. 627–628; M. Pazdan, [w:] *Kodeks...*, art. 709², nb 5–7; T. Wiśniewski, [w:] *Kodeks...*, art. 709², nt. 3, s. 995.

z naruszeniem art. 709¹⁰ k.c., finansujący może wypowiedzieć umowę leasingu ze skutkiem natychmiastowym, chyba że strony uzgodniły termin wypowiedzenia. Z kolei, zgodnie z art. 709¹³ § 2 k.c., jeżeli korzystający dopuszcza się zwłoki z zapłatą co najmniej jednej raty, finansujący powinien wyznaczyć na piśmie korzystającemu odpowiedni termin dodatkowy do zapłacenia zaległości z zagrożeniem, że w razie bezskutecznego upływu wyznaczonego terminu może wypowiedzieć umowę leasingu ze skutkiem natychmiastowym. Forma pisemna w obu tych przypadkach jest zastrzeżona dla oświadczeń finansującego mających na celu eliminację naruszeń umowy przez korzystającego, które to oświadczenie jednocześnie otwiera możliwość wypowiedzenia umowy.

Na tle art. 709¹¹ k.c. w literaturze pojawiły się kontrowersje co do zakresu zastosowania wymagania w postaci wystosowania uprzedniego upomnienia na piśmie przed złożeniem oświadczenia o wypowiedzeniu. W literaturze wyrażony został pogląd, zgodnie z którym upomnienie to jest niezbędne jedynie w przypadkach naruszenia obowiązków przewidzianych w art. 709⁷ § 1 k.c. oraz w art. 709⁹ k.c., podczas gdy w razie naruszenia art. 709¹⁰ k.c. konieczne jest jedynie wyrażenie „dezaprobaty” ze strony finansującego, do której nie odnosi się wymóg zachowania formy pisemnej⁵. Przeważające jest jednak stanowisko, zgodnie z którym wymaganie uprzedniego upomnienia w formie pisemnej odnosi się także do przypadku naruszenia art. 709¹⁰ k.c.⁶ Ten drugi pogląd należy uznać za bardziej przekonujący.

Z punktu widzenia tematu niniejszego opracowania większe znaczenie ma odpowiedź na pytanie o skutki niezachowania formy pisemnej upomnienia, o którym mowa w art. 709¹¹ k.c. Zgodnie z przeważającym stanowiskiem niezachowanie tej formy skutkuje bezskutecznością upomnienia, co oznacza, że bez wystosowania pisemnego upomnienia nie będzie można wypowiedzieć umowy⁷. Dość powszechnie określa się przy tym formę upomnienia jako zastrzeżoną *ad eventum*⁸. Zgodnie z przeciwnym stanowiskiem forma upomnienia, o której mowa w art. 709¹¹ k.c., została zastrzeżona *ad probationem*⁹.

Bardziej przekonujące jest drugie z zaprezentowanych stanowisk, choć wnioski w tej mierze nie są oczywiste. W pierwszej kolejności należałoby odrzucić pogląd, jakoby forma upomnienia została zastrzeżona *ad eventum*. Jeżeli przyjąć, że w razie braku tej formy upomnienia nie umożliwia wypowiedzenia umowy, to trudno byłoby wskazać na inne skutki prawne, które wywołuje. Do istoty formy zastrzeżonej *ad eventum* należy zaś to, że w razie niezachowania formy czynność prawna wywołuje pewne, choć nie wszystkie, skutki prawne.

⁵ M. Pazdan, [w:] *Kodeks...*, art. 709¹¹, nb 2–3.

⁶ Tak m.in. W. Dubis, [w:] *Kodeks...*, art. 709¹¹, nb 1; K. Kopaczyńska-Pieczniak, [w:] *Kodeks...*, art. 709¹¹, nt 2, s. 650–651; A. Nowacki, [w:] *Kodeks...*, art. 709¹¹, nt 1.

⁷ W. Dubis, [w:] *Kodeks...*, art. 709¹¹, nb 1; M. Gutowski, [w:] *Kodeks...*, art. 709¹¹, nb 2; K. Kopaczyńska-Pieczniak, [w:] *Kodeks...*, art. 709¹¹, nt 3, s. 651; M. Pazdan, [w:] *Kodeks...*, art. 709¹¹, nb 2.

⁸ K. Kopaczyńska-Pieczniak, [w:] *Kodeks...*, art. 709¹¹, nt 3, s. 651; M. Pazdan, [w:] *Kodeks...*, art. 709¹¹, nb 2; J. Wiak, *Finansujący...*, s. 219; T. Wiśniewski, [w:] *Kodeks...*, art. 709¹¹, nt 3, s. 1007.

⁹ A. Nowacki, [w:] *Kodeks...*, art. 709¹¹, nt 1.

Uznanie, że bez wcześniejszego pisemnego upomnienia wypowiedzenie nie jest w ogóle możliwe, nakazywałoby raczej uznać formę upomnienia za zastrzeżoną *ad solemnitatem*.

Możliwość zaakceptowania takiego wniosku jest jednak wątpliwa w świetle art. 73 § 1 k.c., zgodnie z którym, jeżeli ustawa zastrzega dla czynności prawnej formę pisemną, czynność dokonana bez zachowania zastrzeżonej formy jest nieważna tylko wtedy, gdy ustawa przewiduje rygor nieważności. Z kolei zgodnie z art. 74 § 1 k.c. zastrzeżenie formy pisemnej bez rygoru nieważności ma ten skutek, że w razie niezachowania zastrzeżonej formy nie jest w sporze dopuszczalny dowód z zeznań świadków lub z przesłuchania stron na fakt dokonania czynności prawnej.

Wniosek, że forma, o której mowa w art. 709¹¹ k.c., została zastrzeżona jedynie dla celów dowodowych, nie jest jednak oczywisty, co wynika z dwóch powodów. Po pierwsze, przeciwko niemu może przemawiać sformułowanie przepisu, a zwłaszcza użyty w nim zwrot „mimo upomnienia na piśmie”, na którego tle można wysunąć argument, że zamiarem ustawodawcy było, aby jedynie ta forma upomnienia wywierała skutek prawny. Taki sposób rozumowania nakazywałby przyjąć, że za pomocą wskazanej stylistyki przepisu ustawodawca przewidział rygor nieważności w rozumieniu art. 73 § 1 k.c., choć nie uczynił tego wprost. Po drugie, można również argumentować, że upomnienie, o którym mowa w art. 709¹¹ k.c., nie jest w ogóle czynnością prawną, gdyż nie musi mu towarzyszyć wola wywołania skutków prawnych. Przy przyjęciu takiego założenia, na podstawie art. 65¹ k.c. do upomnienia należałoby jedynie odpowiednio stosować przepisy o formie czynności prawnych (oświadczeń woli), co zezwalałoby na elastyczne podejście do wniosków wynikających z art. 73 § 1 oraz art. 74 § 1 k.c.

Pomimo pewnej mocy przekonywania powyższych argumentów, ostatecznie należałoby jednak odrzucić wynikające z nich wnioski. Ze sformułowań ustawy zastrzegających dla czynności prawnych formę pisemną można byłoby również w innych wypadkach *prima facie* wyciągnąć wniosek, że bez zachowania tej formy czynność nie wywołuje skutków. W szczególności dotyczy to art. 88 § 1 k.c., zgodnie z którym uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia woli następuje przez złożenie oświadczenia na piśmie. Na tle tego przepisu nie ulega jednak wątpliwości, że forma zastrzeżona jest jedynie *ad probationem*¹⁰. Na rzecz uznania upomnienia, o którym mowa w art. 709¹¹ k.c., za czynność prawną (oświadczenie woli) przemawia zaś podobna kwalifikacja oświadczenia o wyznaczeniu dodatkowego terminu do wykonania zobowiązania przewidzianego w art. 491 § 1 zd. 1 k.c.¹¹ Oba te oświadczenia stanowią konieczne etapy poprzedzające złożenie oświadczenia zmierzającego do zakończenia stosunku prawnego, co przemawia na rzecz przyjęcia, że mają podobny charakter prawny. Argument ten jest jeszcze bardziej wyraźny na tle art. 709¹³ § 2 k.c., gdzie również mowa

¹⁰ Zamiast wielu Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2019, s. 292.

¹¹ Tak wyraźnie J.M. Kondek, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. IIIA, *Zobowiązania. Część ogólna*, red. K. Osajda, Warszawa 2017, art. 491, nt 16; M. Lemkowski, *Wykonanie i skutki niewykonania zobowiązań z umów wzajemnych. Komentarz do art. 487–497 Kodeksu cywilnego*, Warszawa 2011, art. 491, pkt III.

jest o wyznaczeniu dodatkowego terminu, a istnieją silne racje przemawiające za podobną kwalifikacją oświadczeń składanych na podstawie art. 709¹¹ oraz art. 709¹³ § 2 k.c. Co więcej, nawet wyjście z przeciwnego założenia i uznanie, że upomnienie, o którym mowa w pierwszym z wymienionych przepisów, jest jedynie oświadczeniem podobnym do oświadczenia woli, a regulacje dotyczące oświadczeń woli należałoby do niego stosować jedynie odpowiednio, nie przemawia jeszcze przeciwko uznaniu, że forma upomnienia została zastrzeżona jedynie *ad probationem*.

Przyjęcie wniosku, że forma upomnienia, o którym mowa w art. 709¹¹ k.c., a konsekwentnie również, przewidzianego w art. 709¹³ § 2 k.c. oświadczenia o wyznaczeniu korzystającemu dodatkowego terminu, została zastrzeżona dla celów dowodowych, niesie za sobą daleko idące konsekwencje istotne dla ostatecznych wniosków wynikających z niniejszego opracowania. Oprócz przyjęcia mniej daleko idących skutków w razie niezachowania formy, należy uznać, że ze względu na art. 74 § 4 k.c. wymóg ten nie ma zastosowania w stosunkach między przedsiębiorcami. W praktyce zaś większość umów leasingu jest zawierana w obrocie dwustronnie profesjonalnym. Konieczność zachowania formy pisemnej dla upomnienia, o którym mowa w art. 709¹¹ k.c., a także dla oświadczenia o wyznaczeniu dodatkowego terminu wymienionego w art. 709¹³ § 2 k.c., odnosi się zatem jedynie do tych wypadków, gdy korzystającym nie jest przedsiębiorca. Obejmuje ona zatem przede wszystkim obrót konsumencki. Przyjęta konkluzja ogranicza w znacznym stopniu znaczenie wymogu zachowania formy pisemnej dla wskazanych oświadczeń woli.

2. Forma zapytania ubezpieczyciela przy obowiązku deklaracji ryzyka

Zgodnie z art. 815 § 1 zd. 1 k.c. ubezpieczający obowiązany jest podać do wiadomości ubezpieczyciela wszystkie znane sobie okoliczności, o które ubezpieczyciel zapytywał w formularzu oferty albo przed zawarciem umowy w innych pismach. W literaturze w odniesieniu do tego przepisu wyrażono pogląd, zgodnie z którym przewidziany w nim obowiązek tzw. deklaracji ryzyka ustawodawca wiąże wyłącznie z pytaniami ubezpieczyciela zadanyymi w szczególnej formie, a mianowicie „w formularzu oferty albo przed zawarciem umowy w innych pismach”. Oznacza to, że wskazany przepis nie obejmuje przypadków, gdy ubezpieczyciel zadał pytania w innej formie, np. za pośrednictwem poczty elektronicznej albo ustnie. W takich sytuacjach nie powstaje obowiązek udzielenia informacji na podstawie tego przepisu, a jeżeli zostanie ona udzielona i okaże się fałszywa, to ubezpieczającego nie dotkną sankcje przewidziane w art. 815 § 3 k.c.¹²

¹² M. Krajewski, *Umowa ubezpieczenia. Art. 805–834 KC. Komentarz*, Warszawa 2016, art. 815, nb 9; J.M. Kondek, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. IIIB, *Zobowiązania. Część szczegółowa*, red. K. Osajda, Warszawa 2017,

W literaturze wyrażane jest również stanowisko przeciwne, mające przede wszystkim uzasadnienie w dyrektywach wykładni funkcjonalnej. Zgodnie z nim należałoby dopuścić możliwość zadawania przez ubezpieczyciela pytań również w inny sposób, jeżeli z uwagi na sposób zawierania umowy ubezpieczenia nie jest możliwe zadanie tych pytań w formie pisemnej. Wykładnia literalna art. 815 § 1 k.c. prowadzi bowiem do wniosków sprzecznych z celem przepisu i niemożliwych do zaakceptowania z aksjologicznego punktu widzenia¹³. Podnosi się, że wykładnia taka jest zupełnie niedostosowana do zawierania umów ubezpieczenia „w kanale *direct*”, a nadto brak dostatecznych argumentów dla przyjęcia, że niezachowanie formy przewidzianej dla pytań ubezpieczyciela powoduje pozbawienie znaczenia odpowiedzi udzielonych przez ubezpieczającego, gdyż premiowałoby to jego nieuczciwe postępowanie¹⁴.

Dostrzegając wagę argumentów wynikających z wykładni celowościowej, trudno jednak przyjąć, że miałyby one prowadzić do przyjęcia wykładni sprzecznej z treścią przepisu. Nawet jeżeli uznać, że sformułowanie art. 815 § 1 k.c. rzeczywiście utrudnia zawarcie umowy ubezpieczenia na odległość, to za niedopuszczalne należy uznać odejście od wyraźnej treści przepisu, co w analizowanym przypadku byłoby zabiegiem działającym na niekorzyść strony stosunku prawnego postrzeganej jako ekonomicznie i informacyjnie słabsza, a więc wymagająca silniejszej ochrony. Istnieją przy tym również argumenty celowościowe przemawiające za nadaniem pytaniom ubezpieczyciela bardziej solennej formy. Eliminuje to w praktyce znaczną część sporów co do tego, czy przedstawiciel ubezpieczyciela rzeczywiście zadał konkretne pytanie. Dodatkowo może również skłonić ubezpieczającego do większej rozwagi w udzielaniu odpowiedzi.

Odnosząc się do możliwości zastosowania sankcji udzielenia nieprawdziwej informacji mimo niezadania pytań w przewidzianej formie, należy wskazać, że sankcja, o której mowa w art. 815 § 3 k.c., może być zastosowana tylko w razie „naruszenia paragrafów poprzedzających”. Odnoszący się do deklaracji ryzyka art. 815 § 1 k.c. dotyczy wyrażnie jedynie obowiązku podania do wiadomości ubezpieczyciela okoliczności, o które ten zapytywał w formularzu oferty albo w innych pismach.

Należy przyjąć, że zapytanie ubezpieczyciela w rozumieniu powyższego przepisu nie musi nastąpić w formie pisemnej w rozumieniu art. 78 § 1 k.c., co oznacza, iż nie wymaga ono własnoręcznego podpisu reprezentanta ubezpieczyciela na dokumencie obejmującym treść oświadczenia¹⁵. Samo zapytanie nie jest oświadczeniem woli (a w szczególności nie jest

art. 815, nt 4. Tak również Sąd Apelacyjny w Białymstoku w wyroku z 30 czerwca 2017 r., I ACa 1044/16, LEX nr 2343401.

¹³ J. Nawracała, [w:] *Kontrakty na rynku ubezpieczeń. Komentarz do przepisów i warunków ubezpieczenia*, red. D. Fuchs, K. Malinowska, D. Maśniak, Warszawa 2020, s. 231–233.

¹⁴ J. Pokrzywniak, *Forma przedkontraktowych obowiązków stron umowy ubezpieczenia przewidziana w prawie polskim a wymogi nowoczesnego obrotu*, „Prawo Asekuracyjne” 2019, nr 2, s. 143–146. Zob. również J. Pokrzywniak, [w:] *Kodeks cywilny*, t. 3, Komentarz. Art. 627–1088, red. M. Gutowski, Warszawa 2019, art. 815, nb 1.

¹⁵ Wydaje się to sugerować J. Pokrzywniak, *Forma...*, s. 144.

jednostronną czynnością prawną)¹⁶, gdyż nie zmierza bezpośrednio do wywołania żadnych skutków prawnych. Przepisy o formie oświadczeń woli mogą więc na podstawie art. 65¹ k.c. mieć tylko odpowiednie zastosowanie. Co więcej, odwołanie się do formularza oferty, który ma stanowić przykład pisma zawierającego pytania ubezpieczyciela, prowadzi do wniosku, że w istocie nie chodzi tutaj o formę pisemną w rozumieniu Kodeksu cywilnego, ale o pismo w rozumieniu potocznym, zgodnym z ogólnymi regułami znaczeniowymi języka. Jest oczywiste, że formularz oferty nie zawiera podpisu reprezentanta ubezpieczyciela, gdyż za jego pomocą ofertę formułuje ubezpieczający, a nie ubezpieczyciel. Przez pismo w znaczeniu potocznym w kontekście art. 815 k.c. należy zaś rozumieć „papier z wypisanym ręcznie lub maszynowo tekstem, np. pisemny dokument urzędowy, albo prywatny, akt, skrypt, notatka, list, itp.”¹⁷. Wystarczające jest więc złożenie przez ubezpieczyciela zapytania w taki sposób, chociażby pismo nie zawierało podpisu. Nie zmienia to jednak faktu, że ten sposób zadawania pytań poprzedzających zawarcie umowy ubezpieczenia we współczesnym obrocie może zostać uznany za anachroniczny.

3. Forma niektórych innych czynności związanych z umową ubezpieczenia

W obowiązującym stanie prawnym samo zawarcie umowy ubezpieczenia nie wymaga zachowania żadnej formy szczególnej¹⁸. Zgodnie jednak z art. 809 § 1 k.c. ubezpieczyciel jest zobowiązany potwierdzić zawarcie umowy dokumentem ubezpieczenia. Dokument taki nie zawiera jednak oświadczeń woli stron, chociaż w niektórych sytuacjach oświadczenia mogą być składane za jego pomocą (zob. art. 809 § 2 k.c.), a zasadniczym celem dokumentu jest jedynie potwierdzenie zawarcia umowy.

W obowiązującym stanie prawnym ustawodawca liberalnie podchodzi do wymogów, jakim musi sprostać dokument. Ogólne znaczenie ma tu art. 77³ k.c., zgodnie z którym dokumentem jest nośnik informacji umożliwiający zapoznanie się z jej treścią. Na tle tego przepisu należy zatem uznać, że dokument może przyjmować dowolną postać (np. znaków graficznych, dźwięku, obrazu), a także być utrwalony na dowolnym nośniku (np. na papierze, w postaci plików .doc, .pdf, .wav, mp3 itp.)¹⁹. Wnioski wynikające z art. 77³ k.c. co do bardzo liberalnej wykładni pojęcia „dokument ubezpieczenia” muszą jednak ulec korekcie w związku z treścią art. 43 ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej²⁰. Przepis ten przewiduje,

¹⁶ Tak trafnie J. Pokrzywniak, *Forma...*, s. 145.

¹⁷ Słownik języka polskiego pod red. W. Doroszewskiego: <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/pismo;5472306.html> (dostęp: 19 lutego 2022 r.).

¹⁸ Tak m.in. J. Pokrzywniak, *Forma...*, s. 141; M. Krajewski, *Umowa...*, art. 809, nb 2.

¹⁹ R. Strugała, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2021, art. 773, nb 2.

²⁰ Ustawa z 11 września 2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (tekst jedn. Dz.U. z 2021 r. poz. 1130 ze zm.) – dalej u.d.u.r.

że dokumenty związane z zawieraniem i wykonywaniem umów ubezpieczenia mogą być sporządzane w postaci elektronicznej, jeżeli będą w sposób należyty utworzone, utrwalone, przechowywane i zabezpieczone (ust. 1 zd. 1), natomiast podpis osoby reprezentującej zakład ubezpieczeń na dokumencie potwierdzającym zawarcie umowy może być odtworzony mechanicznie (ust. 2). Szczegółowy sposób tworzenia, utrwalania, przechowywania i zabezpieczania, przy zastosowaniu podpisu elektronicznego lub pieczęci elektronicznej, dokumentów związanych z zawieraniem i wykonywaniem umów ubezpieczenia jest aktualnie uregulowany w rozporządzeniu Ministra Rozwoju i Finansów z 5 października 2016 r. w sprawie dokumentów związanych z zawieraniem i wykonywaniem umów ubezpieczenia sporządzanych w postaci elektronicznej²¹, wydanym na podstawie art. 43 ust. 3 u.d.u.r. Przepisy tego rozporządzenia są w literaturze krytykowane jako niejasne, a ponadto z niezrozumiałych powodów wprowadzające dalej idące wymagania niż przewidziane w działalności bankowej²².

Wymagania co do zachowania formy pisemnej w związku z umową ubezpieczenia przewidują art. 811 § 1 oraz art. 819 § 4 k.c.

Zgodnie z pierwszym ze wspomnianych przepisów, jeżeli w odpowiedzi na złożoną ofertę ubezpieczyciel doręcza ubezpieczającemu dokument ubezpieczenia zawierający postanowienia, które odbiegają na niekorzyść ubezpieczającego od treści złożonej przez niego oferty, ubezpieczyciel obowiązany jest zwrócić ubezpieczającemu na to uwagę na piśmie przy doręczeniu tego dokumentu, wyznaczając mu co najmniej 7-dniowy termin do zgłoszenia sprzeciwu. W razie niewykonania tego obowiązku zmiany dokonane na niekorzyść ubezpieczającego nie są skuteczne, a umowa jest zawarta zgodnie z warunkami oferty.

Wskazany przepis dotyczy szczególnego, uregulowanego do pewnego stopnia odrębnie, trybu zawierania umowy ubezpieczenia, który opiera się na założeniu, że ofertę zawarcia umowy składa ubezpieczający, a ubezpieczyciel przyjmuje ją, doręczając dokument ubezpieczenia. Obowiązek zwrócenia uwagi ubezpieczającemu na piśmie na różnicę między ofertą a dokumentem ubezpieczenia oznacza, że ubezpieczyciel powinien sporządzić odrębny dokument od samego dokumentu ubezpieczenia. Pismo takie nie jest oświadczeniem woli, w związku z czym nie ma podstaw, aby stosować do niego, przynajmniej wprost, przepisy o formie czynności prawnych. Zastrzeżenie, aby zwrócenie uwagi nastąpiło w odrębnym piśmie, ma na celu ochronę ubezpieczających, którzy są gotowi przywiązać większą wagę do informacji przekazanej w tej formie²³.

Artykuł 819 § 4 k.c. przewiduje z kolei, że bieg przedawnienia roszczenia o świadczenie do ubezpieczyciela przerywa się także przez zgłoszenie ubezpieczycielowi tego roszczenia lub przez zgłoszenie zdarzenia objętego ubezpieczeniem. Bieg przedawnienia rozpoczyna

²¹ Dz.U. poz. 1693.

²² J. Pokrzywniak, *Forma...*, s. 142–143.

²³ M. Krajewski, *Umowa...*, art. 811, nb 8.

się na nowo od dnia, w którym zgłaszający roszczenie lub zdarzenie otrzymał na piśmie oświadczenie ubezpieczyciela o przyznaniu lub odmowie świadczenia. Z powyższego przepisu wynika, że jedynie oświadczenie ubezpieczyciela w formie pisemnej powoduje skutek w postaci rozpoczęcia na nowo biegu przedawnienia. Oświadczenie ubezpieczyciela o odmowie przyznania świadczenia nie ma charakteru oświadczenia woli (czynności prawnej), gdyż nie prowadzi do żadnej innej zmiany w zakresie stosunku prawnego z wyjątkiem rozpoczęcia na nowo biegu przedawnienia, a trudno przyjąć, aby ten ostatni skutek wynikał wprost z treści oświadczenia. W związku z tym należy uznać, że nie znajdują tu zastosowania przepisy o formie czynności prawnych zastrzeżonej dla celów dowodowych, a niezachowanie tej formy sprawi, iż bieg przedawnienia nie rozpocznie się na nowo²⁴.

Treść art. 819 § 4 zd. 2 k.c. jest skorelowana z art. 29 ust. 5 u.d.u.r., który przewiduje, że jeżeli odszkodowanie lub świadczenie nie przysługuje lub przysługuje w innej wysokości niż określona w zgłoszonym roszczeniu, zakład ubezpieczeń informuje o tym na piśmie osobę występującą z roszczeniem oraz ubezpieczonego, w przypadku umowy ubezpieczenia zawartej na cudzy rachunek, wskazując na okoliczności oraz na podstawę prawną uzasadniającą całkowitą lub częściową odmowę wypłaty świadczenia. Informacja ta powinna również zawierać pouczenie o możliwości dochodzenia roszczeń na drodze sądowej. Sporną kwestią może być, czy oświadczenie ubezpieczyciela o odmowie przyznania świadczenia, które zostało złożone na piśmie, ale nie zawiera wszystkich elementów wymienionych w art. 29 ust. 5 u.d.u.r., może doprowadzić do rozpoczęcia na nowo biegu przedawnienia.

---

²⁴ M. Krajewski, *Umowa...*, art. 819, nb 15.

II. Forma umowy leasingu w obcych systemach prawnych

1. Ogólna charakterystyka regulacji obcych

Umowa leasingu (w rozumieniu polskiego Kodeksu cywilnego) z reguły nie jest odrębnie uregulowana jako typ umowy nazwanej w ustawodawstwach obcych. Najczęstsze jest ujmowanie jej jako szczególnego typu umowy najmu albo sprzedaży na raty²⁵. Sprawia to, że dla leasingu nie zostały z reguły przewidziane odrębne wymagania dotyczące zawarcia umowy w określonej formie i jeżeli w tej mierze istnieją jakiekolwiek rygory, to z reguły wynikają one z regulacji przewidzianych dla tej umowy, za której podtyp uznana została umowa leasingu w danym porządku prawnym. Warto wspomnieć, że konieczność zawarcia umowy leasingu w określonej formie nie została przewidziana w konwencji UNIDROIT o międzynarodowym leasingu finansowym²⁶. Konwencja ta została ratyfikowana przez stosunkowo niewielką liczbę państw (nie podpisała jej ani nie ratyfikowała Polska), jednak jest uznawana za rozwiązanie modelowe w odniesieniu do umowy leasingu i po części wzorował się na niej także polski ustawodawca, regulując umowę leasingu w Kodeksie cywilnym²⁷.

Jako podtyp umowy najmu leasing został przewidziany w tzw. Wspólnej Ramie Odniesienia (*Draft Common Frame of Reference* – dalej „DCFR”)²⁸, czyli wspólnym dla państw Unii Europejskiej akcie prawa modelowego. Leasingu dotyczy art. IV.B.-1:101 ust. 4 DCFR, który stanowi, że zastosowanie przepisów o najmie nie jest wykluczone przez to, że umowa ma cel finansowy, wynajmujący jest stroną finansującą, a najemca ma możliwość stać się właścicielem rzeczy. Jednocześnie jednak art. IV.B.-1:101 ust. 3 DCFR wyklucza stosowanie przepisów o najmie do umowy, na mocy której strony uzgodniły, że własność rzeczy zostanie automatycznie przeniesiona po upływie oznaczonego okresu, w czasie którego nabywca będzie mógł używać rzeczy, nawet jeżeli strony nazwały taką umowę najmem. W komentarzu do DCFR tego

---

²⁵ Zob. W Borysiak, [w:] W. Borysiak, M. Grochowski, J. Sadowski, *Umowy o korzystanie z rzeczy. Najem – dzierżawa – leasing*, Warszawa 2016, s. 49 i n.

²⁶ Tekst konwencji w języku angielskim dostępny na stronie internetowej: <https://www.jus.uio.no/lm/en/pdf/unidroit.financial.leasing.convention.1988.portrait.a4.pdf> (dostęp: 19 lutego 2022 r.).

²⁷ Bliżej o konwencji zob. J. Poczobut, *Umowa leasingu w prawie krajowym i międzynarodowym*, Warszawa 1996, s. 175 i n.

²⁸ Dostępne m.in. na stronie internetowej: https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/2009_02_DCFR_OutlineEdition.pdf (dostęp 9 marca 2022 r.)

rodzaju umowę określa się jako sprzedaż z zastrzeżeniem własności i przyjmuje, że należy do niej stosować regulację dotyczącą sprzedaży²⁹.

Postanowienia szczególne DCFR dotyczące umowy najmu o cechach odpowiadających leasingowi są bardzo nieliczne i dotyczą: warunków dorozumianego przedłużenia czasu trwania umowy (art. IV.B.-2:103), udostępnienia przedmiotu umowy (art. IV.B.-3:101 ust. 2), obowiązku wynajmującego utrzymywania rzeczy w należytych stanie przez czas trwania umowy (art. IV.B.-3:104 ust. 2), uprawnień w stosunku do dostawcy rzeczy (art. IV.B.-4:104), sposobu używania rzeczy przez najemcę (art. IV.B.-5:104 ust. 2). Regulacje te nie przewidują wymagania zachowania określonej formy dla umowy leasingu, zgodnie zaś z zasadami ogólnymi DCFR (art. II.-1:106) umowa ani żadna inna czynność prawna nie musi zostać zawarta, dokonana ani wykazana za pomocą pisma, ani nie podlega innemu szczególnemu wymaganiu formalnemu.

2. Prawo angielskie

W prawie angielskim przyjmuje się, że umowa leasingu (*financial lease/leasing*) jest rodzajem umowy *bailment for hire*³⁰. Leasing jest uważany za formę długoterminowego finansowania i polega na tym, że leasingobiorca wybiera rzecz, która ma zostać dostarczona przez wytwórcę lub innego dostawcę, a leasingodawca zapewnia fundusze, nabywa tytuł do rzeczy i zezwala leasingobiorcy na jej używanie przez czas odpowiadający spodziewanemu okresowi przydatności rzeczy do użytku³¹.

Jedną z cech charakterystycznych prawa angielskiego na tle europejskich systemów prawnych jest stosunkowo nieznaczna liczba wymagań formalnych. Charakterystyczne jest przy tym, że stosunkowo wiele z istniejących wcześniej wymagań zniesiono dopiero w XX wieku, a wcześniej prawo angielskie cechowało się znacznie większym formalizmem³². Obecnie szczególnej formy wymagają tylko nieliczne umowy, co w szczególności dotyczy umów darowizny (gdyż te nie zapewniają świadczenia wzajemnego – tzw. *consideration*), sprzedaży lub innego przeniesienia prawa do nieruchomości, co do zasady – umów dzierżawy/najmu nieruchomości

²⁹ Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Full Edition, red Ch. Von Bar, E. Clive (dalej przywoływane jako: DCFR. Full Edition), vol. 2, 2009, s. 1430.

³⁰ J. Poczubot (*Umowa...*, s. 89) tłumaczy to jako „przeniesienie posiadania rzeczy ruchomej w celu jej wynajęcia”.

³¹ Bliżej o rozkładzie praw i obowiązków zob. E.G. McKendrick, [w:] *Chitty on Contracts*, t. 2, *Specific Contracts*, red. H.G. Beale, London 2012, nb 33-081, s. 260-261. Zob. też DCFR. Full Edition, s. 1441.

³² P.S. Atiyah, S.A. Smith, *Atiyah's Introduction to the Law of Contract*, Oxford 2005, s. 94; J. Cartwright, *Contract Law. An Introduction to the English Law of Contract for the Civil Lawyer*, Oxford and Portland, Oregon 2016, s. 126-127.

na czas przekraczający 3 lata, umów ubezpieczenia morskiego, poręczenia/gwarancji oraz weksli³³. Szczególne wymagania formalne nie są przewidziane dla umowy leasingu.

3. Prawo niemieckie

W prawie niemieckim umowa leasingu nie stanowi odrębnego typu umowy nazwanej, a jest traktowana jako szczególny rodzaj najmu³⁴, choć rozważane są także inne możliwości jej kwalifikacji, w tym uznanie leasingu za umowę nienazwaną³⁵.

Powyższe sprawia, że nie ma żadnego przepisu szczególnego odnoszącego się do formy umowy leasingu. W związku z tym w literaturze podkreśla się, że co do zasady może ona zostać zawarta w dowolnej formie³⁶. Wyjątki dotyczą sytuacji szczególnych, gdy stroną umowy leasingu jest konsument, w związku z czym leasing stanowi formę kredytu konsumenckiego, a także przypadku leasingu nieruchomości. Konieczność zachowania określonej formy w tych przypadkach związana jest nie z cechami umowy jako leasingu, ale z kwalifikacją jej do innych, odrębnych kategorii umów.

Jeżeli umowa leasingu stanowi rodzaj kredytu konsumenckiego, powinna zostać zawarta na piśmie (§ 506 ust. 1 w zw. § 492 ust. 1 BGB³⁷), co jest związane z koniecznością ochrony konsumenta³⁸.

W przypadku leasingu dotyczącego nieruchomości forma pisemna jest zastrzeżona *ad eventum*. Paragraf 550 BGB stanowi, że jeżeli umowa najmu została zawarta bez zachowania formy pisemnej na czas dłuższy niż rok, należy ją uważać za zawartą na czas nieoznaczony, z tym że wypowiedzenie będzie możliwe dopiero po upływie roku. Przepis ten bezpośrednio odnosi się wyłącznie do najmu pomieszczeń mieszkalnych, jednak na podstawie § 578 BGB należy go stosować także do najmu nieruchomości oraz innych pomieszczeń niż mieszkalne.

³³ P.S. Atiyah, S.A. Smith, *Atiyah's...*, s. 94–98; H. Beale, B. Fauvarque-Cosson, J. Rutgers, S. Vogenauer, *Cases, Materials and Text on Contract Law*, Portland, Oregon 2019, s. 405–408; J. Cartwright, *Contract...*, s. 126–127; E. McKendrick, *Contract Law*, Oxford 2003, s. 77 i n.; J. Poole, *Textbook on Contract Law*, Oxford 2006, s. 171–181; P. Richards, *Law of Contract*, New York 2017, s. 124–136.

³⁴ DCFR. Full Edition, s. 1441; J. Koch, [w:] *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 4: Schuldrecht – Besonderer Teil I §§ 433–534, Finanzierungsleasing, CISG*, red. H.P. Westermann, München 2019, *Finanzierungsleasing* (Anh. § 515), nb 29–35; M. Stoffels, [w:] *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen, Buch 2, Recht der Schuldverhältnisse. Leasing (Leasingrecht)*, Berlin 2014, s. 48–49; K. Zehelein, [w:] *BeckOK BGB*, red. W. Hau, R. Poseck, wyd. 60, München 2021, § 535, nb 67.

³⁵ M. Stoffels, [w:] *J. von Staudingers Kommentar...*, s. 49–52. O konieczności stosowania do umowy leasingu zarówno przepisów dotyczących najmu, jak i regulacji stosunków kredytowych zob. A. Teichmann, [w:] *Jauer-nig. Bürgerliches Gesetzbuch: BGB mit Rom-I-, Rom-II-VO, Rom-III-VO, EuUnthVO/HUntProt und EuErbVO. Kommentar*, red. R. Stürner, München 2021, przed § 538, nb 8–9.

³⁶ J. Koch, [w:] *Münchener Kommentar...*, *Finanzierungsleasing* (Anh. § 515), nb 43; K. Zehelein, [w:] *BeckOK BGB*, § 535, nb 82.

³⁷ Bürgerliches Gesetzbuch vom 18. August 1896, RGB1 1896, 195, <https://dejure.org/gesetze/BGB> (dostęp: 19 lutego 2022 r.) (niemiecki kodeks cywilny).

³⁸ J. Koch, [w:] *Münchener Kommentar...*, *Finanzierungsleasing* (Anh. § 515), nb 43, 66; M. Stoffels, *J. von Staudingers Kommentar...*, s. 84–85; K. Zehelein, [w:] *BeckOK BGB*, § 535, nb 82.

W literaturze nie ulega wątpliwości, że powyższe zasady znajdują zastosowanie także do umowy leasingu³⁹.

Jeżeli umowa leasingu zawiera postanowienia dotyczące przeniesienia własności nieruchomości po zakończeniu stosunku leasingu, powinna zostać zawarta w formie aktu notarialnego⁴⁰.

4. Prawo austriackie

Również w prawie austriackim nie ma szczególnej regulacji dotyczącej umowy leasingu i jest ona przeważnie uważana za rodzaj umowy najmu zawierającej w sobie także elementy sprzedaży, ewentualnie zaś za umowę *sui generis*⁴¹.

Taka kwalifikacja sprawia, że również w tym systemie prawnym brak szczególnych wymagań co do formy, które powinna spełniać umowa leasingu. Stosuje się jednak wymagania odnoszące się do innych kategorii czynności prawnych, jeżeli w danym przypadku umowa leasingu może być do nich zaliczona. Odnosi się to w szczególności do wymagań dotyczących formy umowy o kredyt konsumencki⁴². Co do zasady jednak umowy najmu, a zatem również umowy leasingu, nie wymagają w prawie austriackim zachowania szczególnej formy⁴³.

5. Inne systemy prawne

Umowa leasingu jest wyraźnie uregulowana w niektórych europejskich systemach prawnych. W części z nich nie przewidziano szczególnej regulacji odnoszącej się do formy tej czynności prawnej. Dotyczy to prawa litewskiego⁴⁴ i estońskiego⁴⁵. Warto jednak zwrócić uwagę, że zgodnie z art. 6:574 litewskiego kodeksu cywilnego wypowiedzenie umowy przez leasingodawcę z powodu istotnego naruszenia umowy przez leasingobiorcę jest uwarunkowane wcześniejszym wezwaniem na piśmie do usunięcia naruszeń.

³⁹ J. Koch, [w:] *Münchener Kommentar...*, Finanzierungsleasing (Anh. § 515), nb 12, 43; M. Stoffels, J. von Staudingers *Kommentar...*, s. 25; K. Zehelein, [w:] *BeckOK BGB*, § 535, nb 82.

⁴⁰ J. Koch, [w:] *Münchener Kommentar...*, Finanzierungsleasing (Anh. § 515), nb 12; M. Stoffels, J. von Staudingers *Kommentar...*, s. 25.

⁴¹ DCFR. Full Edition, s. 1439; M. Binder, [w:] *Praxiskommentar zum Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuch samt Nebengesetzen. Band 4, 2. Halbband*, red. M. Schwimann, Wien 1988, § 1090, nb 95; R. Pesek, [w:] *ABGB. Praxiskommentar. Band 5. §§ 1090–1292 ABGB, GesbR-RG, KSchG, FernFinG, TNG*, red. G. Kodek, M. Schimann, Wien 2014, § 1090, nb 80–81; H. Würth, [w:] *Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch mit IPRG, EVÜ, EheG, MRG, WGG, WEG, BTVG, HeizKG, KSchG in zwei Bänden. Band 1*, red. P. Rummel, Wien 2000, § 1090, nb 27.

⁴² R. Pesek, [w:] *ABGB. Praxiskommentar...*, § 1090, nb 119.

⁴³ R. Pesek, [w:] *ABGB. Praxiskommentar...*, § 1092, nb 11.

⁴⁴ Zob. art. 6:567–6:574 litewskiego kodeksu cywilnego.

⁴⁵ Zob. art. 361–367 estońskiego prawa zobowiązań.

Wymaganie zachowania szczególnej formy przewiduje natomiast art. 7A.1576i holenderskiego kodeksu cywilnego, na tle którego umowa leasingu uznawana jest za rodzaj sprzedaży na raty⁴⁶.

Spoza europejskich systemów prawnych warto wspomnieć o regulacji zawartej w § 2A-201(1) ust. 2 amerykańskiego jednolitego kodeksu handlowego (*Uniform Commercial Code*). Zgodnie z tym przepisem umowa leasingu nie może stanowić podstawy żadnego roszczenia ani zarzutu, jeżeli nie ma dokumentu podpisanego przez stronę zobowiązaną do świadczenia lub jej przedstawiciela, z którego wynika, że umowa leasingu została zawarta przez określone strony na czas oznaczony i dotyczy określonych dóbr.

---

⁴⁶ W Borysiak, [w:] W. Borysiak, M. Grochowski, J. Sadowski, *Umowy.....*, s. 54-55.

III. Forma czynności związanych z umową ubezpieczenia w systemach obcych

1. Zasady prawa modelowego

Aktualne i postulowane wspólne zasady europejskich regulacji dotyczących umowy ubezpieczenia zostały zebrane w Zasadach Europejskiego Prawa Umowy Ubezpieczenia (*Principles Of European Insurance Contract Law* – dalej „PEICL”) przygotowanych przez grupę naukowców reprezentujących większość państw Unii Europejskiej⁴⁷.

Zgodnie z art. 2:301 PEICL dla zawarcia umowy ubezpieczenia nie jest wymagana żadna forma szczególna, a zawarcie umowy może być dowodzone każdym sposobem dopuszczonym przez prawo, również przez złożenie ustnego oświadczenia. Zgodnie z art. 1:205 PEICL, z zastrzeżeniem szczególnych postanowień, oświadczenia osoby składającej wniosek ubezpieczeniowy, ubezpieczającego, ubezpieczonego lub beneficjenta, dotyczące umowy ubezpieczenia, nie wymagają dla swej ważności żadnej szczególnej formy. Zasada ta nie ma jednak zastosowania do ubezpieczyciela, od którego wymaga się w poszczególnych przypadkach składania oświadczeń na piśmie, jeżeli ma to ubezpieczającemu uświadomić wagę oświadczenia⁴⁸. Artykuł 2:501 PEICL przewiduje obowiązek ubezpieczyciela wystawienia polisy ubezpieczeniowej, wskazując szczegółowo elementy jej treści. Zgodnie z komentarzem do PEICL polisa nie musi być jednak wystawiona w formie pisemnej⁴⁹.

Obowiązek deklaracji ryzyka został przewidziany w art. 2:101 PEICL, zgodnie z którym ubezpieczający obowiązany jest podać do wiadomości ubezpieczyciela wszystkie znane sobie okoliczności, o których ubezpieczający wiedział lub powinien był wiedzieć, i które są przedmiotem zrozumiałych i jednoznacznych pytań zadanych przez ubezpieczyciela. Przepis ten nie formułuje wymagania, aby pytania zostały zadane w jakiejś określonej formie, a w szczególności na piśmie.

---

⁴⁷ *Principles of European Insurance Contract Law (PEICL), prepared by the Project Group Restatement of European Insurance Contract Law*, red. J. Basedow, J. Birds, M. Clarke, H. Cousy, H. Heiss, L. Loacker, Köln 2016.

⁴⁸ *Principles of European Insurance...*, s. 91.

⁴⁹ *Principles of European Insurance...*, s. 157.

2. Prawo angielskie

Zawarcie umowy ubezpieczenia w prawie angielskim nie wymaga co do zasady szczególnej formy⁵⁰. Prawo angielskie nie przewiduje również obowiązkowego wystawiania polis ubezpieczeniowych, z wyjątkiem polisy wystawianej w ramach ubezpieczeń morskich⁵¹.

Zgodnie z tradycyjnym podejściem prawa angielskiego obowiązek deklaracji ryzyka obciążał wszystkich ubezpieczonych i był bardzo szeroki – odnosił się do wszystkich istotnych informacji, które mają znaczenie dla oceny ryzyka⁵². W takim stanie prawnym ubezpieczyciel w ogóle nie musiał zadawać odpowiednich pytań ubezpieczającemu, co oznacza, że kwestia formy, w jakiej pytania te miały być zadawane, nie mogła w praktyce wystąpić.

Wskazany, bardzo niekorzystny dla ubezpieczonych, stan prawny uległ zmianie w ostatnich latach na podstawie regulacji ustawowych odnoszących się osobno do ubezpieczeń zawieranych z udziałem konsumentów⁵³, a osobno w odniesieniu do innych umów ubezpieczenia⁵⁴. Regulacja dotycząca konsumentów zniosła obowiązek spontanicznej deklaracji ryzyka na rzecz obowiązku powstrzymania się od wprowadzenia w błąd, co nakazuje położyć większy nacisk na pytania zadawane przez ubezpieczycieli⁵⁵. Podobnie większą rolę aktywności ubezpieczyciela zakłada drugi z wymienionych aktów prawnych. Żadna ze wspomnianych regulacji nie przewiduje, aby ubezpieczyciele mogli zadawać pytania wyłącznie w określonej formie.

3. Prawo niemieckie

W prawie niemieckim zawarcie umowy ubezpieczenia nie wymaga szczególnej formy⁵⁶. Natomiast zgodnie z § 3 ust. 1 niemieckiej ustawy o umowie ubezpieczenia (dalej: „VVG”) ubezpieczyciel powinien dostarczyć ubezpieczającemu polisę ubezpieczeniową w formie tekstowej, a na żądanie ubezpieczającego – jako dokument, przez co należy rozumieć dokument w formie papierowej⁵⁷. Forma tekstowa oświadczenia został natomiast zdefiniowana w § 126b BGB, zgodnie z którym, jeżeli ustawa przewiduje obowiązek zachowania formy

⁵⁰ J. Birds, *Birds' Modern Insurance Law*, London 2007, s. 88–89; J. Lowry, P. Rawlings, *Insurance Law. Doctrines and Principles*, Oxford 2003, s. 32–33.

⁵¹ Art. 22 Marine Insurance Act 1906. Przyjmuje się, że polisa ta powinna zostać wystawiona w formie pisemnej. Zob. J. Lowry, P. Rawlings, *Insurance...*, s. 32; *Principles of European Insurance...*, s. 160.

⁵² J. Birds, *Birds' Modern...*, s. 113 i n.; J. Lowry, P. Rawlings, *Insurance...*, s. 73 i n.

⁵³ Consumer Insurance (Disclosure and Representations) Act 2012.

⁵⁴ Insurance Act 2015.

⁵⁵ Szerzej na ten temat zob. P. Jaffe, *Reform of the Insurance Law of England and Wales – Separate Laws for the Different needs of Businesses and Consumers*, <https://bila.org.uk/wp-content/uploads/2019/04/Issue-126-Jaffe.pdf> (dostęp: 19 lutego 2022 r.).

⁵⁶ M. Wandt, *Versicherungsvertragsrecht*, München 2016, s. 124.

⁵⁷ M. Wandt, *Versicherungsvertragsrecht...*, s. 193.

tekstowej, konieczne jest złożenie możliwego do odczytania oświadczenia na trwałym nośniku, a osoba składająca oświadczenie musi być w nim wymieniona. Przez trwały nośnik należy rozumieć dowolne medium, które umożliwia odbiorcy przechowywanie lub utrwalenie oświadczenia skierowanego do niego osobiście w taki sposób, aby było ono dla niego dostępne przez czas odpowiedni do celu oświadczenia, oraz umożliwia odtworzenie oświadczenia w niezmienionej postaci.

Obowiązek deklaracji ryzyka został uregulowany w § 19 VVG. Zgodnie z ustępem 1 zd. 1 tego przepisu ubezpieczający ma obowiązek powiadomić o znanych ubezpieczającemu okolicznościach dotyczących ryzyka i mających wpływ na decyzję ubezpieczyciela o zawarciu umowy, o które ubezpieczyciel pytał w formie tekstowej. W literaturze podkreśla się, że zgodnie z treścią przepisu pytania zadane przez ubezpieczyciela w innej formie, a w szczególności ustnie, nie wywrą skutków przewidzianych w przepisie⁵⁸. Celem zastrzeżenia formy tekstowej jest udostępnienie ubezpieczającemu pytań w trwałej postaci, tak aby należycie udokumentować fakt ich zadania, a także zmniejszyć ryzyko niewłaściwego zrozumienia, które jest większe, gdy pytania zadawane są w formie ulotnej, w szczególności ustnie⁵⁹.

Odpowiednikiem regulacji zawartej w art. 811 k.c. jest § 5 VVG. Przepis ten przewiduje w ustępie 1, że jeżeli treść polisy ubezpieczeniowej odbiega od wniosku ubezpieczającego lub przyjętych uzgodnień, różnice uważa się za zaakceptowane, jeżeli spełnione są wymagania ust. 2, a ubezpieczający nie wyrazi sprzeciwu w formie tekstowej w ciągu miesiąca od otrzymania polisy ubezpieczeniowej. W § 5 ust 2 VVG przewidziano z kolei, że przy doręczeniu polisy ubezpieczeniowej ubezpieczyciel powinien poinformować ubezpieczającego, iż różnice będą uważane za zatwierdzone, jeżeli ubezpieczający nie wyrazi sprzeciwu w formie tekstowej w ciągu miesiąca od otrzymania polisy. Ubezpieczający powinien zostać poinformowany o wszelkich różnicach i związanych z nimi konsekwencjach prawnych poprzez wyraźną adnotację w polisie ubezpieczeniowej.

Zgodnie z § 15 VVG, jeżeli roszczenie z umowy ubezpieczenia zostało zgłoszone ubezpieczycielowi, bieg przedawnienia ulega zawieszeniu do chwili, w której zgłaszający roszczenie otrzyma decyzję ubezpieczyciela w formie tekstowej.

⁵⁸ P. Schimikowski, [w:] *Rüffer/Halbach/Schimikowski, Versicherungsvertragsgesetz*, Baden-Baden 2020, § 19, nb 10. Zob. co do szczególnych, spornych sytuacji, gdy budzi wątpliwości, czy forma ta jest zachowana: T. Langheidt, [w:] *Münchener Kommentar zum Versicherungsvertragsgesetz. Band 1*, red. T. Langheidt, M. Wandt, München 2016, § 19, nb 67; D. Looschelders, [w:] *Looschelders/Pohlmann, VVG Versicherungsvertragsgesetz*, Köln 2010, § 19, nb 17–20; P. Schimikowski, [w:] *Rüffer/Halbach/Schimikowski...*, § 19, nb 11–14.

⁵⁹ M. Wandt, *Versicherungsvertragsrecht...*, s. 318–319.

4. Prawo austriackie

Zawarcie umowy ubezpieczenia w prawie austriackim nie wymaga szczególnej formy⁶⁰. Zgodnie natomiast z § 3 ust. 1 austriackiej ustawy o umowie ubezpieczenia (dalej: „ÖVVG”) ubezpieczyciel powinien doręczyć ubezpieczającemu podpisany dokument umowy ubezpieczenia (polisę ubezpieczeniową), a w razie uzgodnienia komunikacji elektronicznej – dokument w formie elektronicznej. Podpis na polisie może być odtworzony sposobem mechanicznym. Jeżeli umowa obejmuje ubezpieczenie na życie, rentę z tytułu niezdolności do pracy lub ubezpieczenie emerytalne, polisę ubezpieczeniową należy zawsze przesłać w formie papierowej, mimo uzgodnienia elektronicznej formy komunikacji.

Zgodnie z § 16 ust. 1 ÖVVG zawierając umowę, ubezpieczający musi powiadomić ubezpieczyciela o wszystkich znanych mu okolicznościach, które są istotne dla oceny ryzyka. Istotne są te okoliczności, które mogą wywrzeć wpływ na decyzję ubezpieczyciela co do zawarcia umowy lub co do treści jej poszczególnych postanowień. W razie wątpliwości za istotną uważa się okoliczność, o którą ubezpieczyciel wyraźnie zapytał na piśmie. Warto wspomnieć, że identyczną regulację zawierał § 16 ust. 1 dawnej niemieckiej ustawy o umowie ubezpieczenia, która obowiązywała do 31 grudnia 2007 r. Na tle obu tych regulacji wyrażono stanowisko, zgodnie z którym forma pisemna pytania ubezpieczyciela służy pewnemu ustaleniu treści pytania i wyeksponowaniu jego wagi. Forma pisemna w rozumieniu przepisu nie wymaga jednak podpisu ani pieczęci, a służy jedynie przeciwstawieniu jej formie ustnej⁶¹.

Paragraf 5 ÖVVG zawiera regulację zbliżoną do przedstawionej powyżej treści § 5 VVG. Dostrzegalne różnice polegają na tym, że sprzeciw ubezpieczającego, o którym mowa w ust. 1 obu przepisów, na podstawie ÖVVG powinien zostać wyrażony na piśmie, a nie w formie tekstowej. Natomiast, zgodnie z ust. 2 § 5 ÖVVG informacji o istniejących różnicach można udzielić nie tylko przez osobną adnotację w polisie ubezpieczeniowej, ale także za pomocą odrębnego pisma.

Zgodnie z § 12 ust. 2 ÖVVG, jeżeli roszczenie ubezpieczającego zostało zgłoszone ubezpieczycielowi, bieg przedawnienia ulega zawieszeniu do chwili, w której zgłaszający roszczenie otrzyma pisemną decyzję ubezpieczyciela, w której należy przywołać podstawę odmowy spełnienia świadczenia oraz jej uzasadnienie odwołujące się do przepisów prawa lub postanowień umowy. W każdym jednak wypadku roszczenie przedawnia się upływem 10 lat.

⁶⁰ M. Grubmann, *Das Versicherungsvertragsgesetz*, Wien 2007, s. 15.

⁶¹ W. Voit, [w:] *Berliner Kommentar zum Versicherungsvertragsgesetz. Kommentar zum deutschen und österreichischen VVG*, red. H. Honsell, Springer 1998, s. 351.

IV. Wnioski

1. Forma umowy leasingu

Przeprowadzone badania porównawcze nie dają jednoznacznej odpowiedzi co do zasadności postulowanych zmian legislacyjnych w odniesieniu do formy umowy leasingu. W większości państw europejskich leasing nie został uregulowany jako odrębna umowa nazwana, czego konsekwencją jest brak szczególnych wymagań w badanym zakresie. W tych jednak przypadkach, gdy leasingowi poświęcona jest regulacja szczególna (prawo holenderskie, amerykański jednolity kodeks handlowy, a według informacji podawanych przez innych autorów⁶² – także kilka innych porządków prawnych), stosunkowo częste jest zastrzeżenie dla umowy leasingu formy szczególnej.

Nie ograniczając się wyłącznie do wniosków wynikających z analizy porównawczej, a oceniając proponowany postulat liberalizacji wymogów formalnych co do umowy leasingu także na podstawie innych przesłanek, można uznać, że zasługuje on na poparcie. W aktualnym stanie prawnym nie jest całkowicie jasne, czemu służy wymaganie zawarcia umowy leasingu na piśmie pod rygorem nieważności. Należy przy tym wskazać, że wymogu takiego nie przewidują przepisy dotyczące innych umów uprawniających do korzystania z rzeczy. Zawarcie umowy na piśmie pod rygorem nieważności nie stanowi też instrumentu, który mógłby stanowić zabezpieczenie pewności obrotu na wzór formy z datą pewną przewidzianej w art. 590 § 1 zd. 2 k.c., w którym zastrzeżona forma *ad eventum* gwarantuje osobom trzecim, że rzecz sprzedana jest rzeczywiście przedmiotem zastrzeżenia własności na rzecz sprzedawcy i nie wchodzi w skład majątku kupującego.

Postulat liberalizacji wymagań formalnych zastrzeżonych dla umowy leasingu można zrealizować w dwojaki sposób. Może to się odbyć przez całkowitą rezygnację z określania dla leasingu jakiejkolwiek formy szczególnej. Przyjęcie takiego rozwiązania sprawiłoby, że co do zasady umowa ta mogłaby zostać zawarta w dowolnej formie. Do niektórych przypadków leasingu zastosowanie znajdowałyby jedynie regulacje szczególne, jak np. art. 29 ust. 1 ustawy z 12 maja 2011 r. o kredycie konsumenckim⁶³, który przewiduje, że co do zasady umowa o kredyt konsumencki powinna być zawarta w formie pisemnej.

---

⁶² J. Poczubut, *Leasing...*, s. 295.

⁶³ Tekst jedn. Dz.U. z 2022 r. poz. 246.

Drugą możliwą drogą liberalizacji przepisów dotyczących formy umowy leasingu jest zastąpienie przewidzianej dotychczas formy pisemnej formą dokumentową. Zastrzec przy tym należy, że forma dokumentowa musiałaby w takim przypadku zostać zastrzeżona pod rygorem nieważności, gdyż zastrzeżenie formy dokumentowanej jedynie dla celów dowodowych ze względu na treść art. 74 § 4 k.c. wyłączyłoby stosunki obustronnie profesjonalne spod działania nowego wymogu. W praktyce znaczenie umowy leasingu jest zaś największe w stosunkach tego rodzaju.

Wybór drugiej drogi liberalizacji wymagań formalnych odnoszących się do leasingu byłby krokiem mniej daleko idącym, w praktyce oznaczałby on jedynie niewielką zmianę w porównaniu do obowiązującego stanu prawnego. Nowelizacja taka spowodowałaby jednak ułatwienie obrotu, gdyż w praktyce umożliwiłaby zawieranie umów w różnego rodzaju formach elektronicznych (np. za pośrednictwem poczty elektronicznej, przesyłania zeskanowanych dokumentów), które ze względu na brak kwalifikowanego podpisu elektronicznego nie stanowią jednak formy elektronicznej w rozumieniu art. 78¹ § 1 k.c.

Przyjęcie, że forma pisemna przewidziana w art. 709¹¹ i 709¹³ k.c. nie ma zastosowania w stosunkach między przedsiębiorcami, a odnosi się wyłącznie do relacji finansującego z podmiotami nieprofesjonalnymi, w tym z konsumentami, sprawia, iż postulat rezygnacji z obowiązującego wymagania jest wątpliwy. Przeciwno niemu przemawia jednoznacznie ostrzegawczy charakter czynności, dla których ustawodawca zastrzega wymagania zachowania formy we wskazanych przepisach, a także daleko idące skutki wypowiedzenia umowy w razie niezastosowania się przez korzystającego do ostrzeżeń finansującego.

2. Forma pytań zadawanych przez ubezpieczyciela w celu uzyskania deklaracji ryzyka

Przeprowadzone badania porównawcze, a także analiza wypowiedzi przedstawicieli polskiej doktryny przemawiają na rzecz liberalizacji wymagania formalnego przewidzianego w art. 815 § 1 k.c. dla zapytań składanych przez ubezpieczyciela. Liberalizacja taka nie powinna jednak polegać na całkowitej rezygnacji ze stosowania jakichkolwiek wymagań formalnych, a za wystarczające należy uznać ograniczenie się do zastrzeżenia formy dokumentowej.

Brak jakichkolwiek wymagań formalnych wiązałby się z ryzykiem powstawania sporów co do tego, czy przed zawarciem umowy przedstawiciel ubezpieczyciela rzeczywiście zadał określone pytania i jakie uzyskał na nie odpowiedzi. Należy też wskazać, że w przypadku pytań zadawanych nieformalnie ich adresaci są mniej skłonni przywiązywać większą wagę do udzielanych odpowiedzi. Wiąże się to z ryzykiem, że odpowiedzi te mogą okazać się fałszywe, co wiązać się będzie z utratą prawa do świadczenia ubezpieczeniowego.

Liberalizacja wymagań i zastąpienie obecnej formy pisemnej formą dokumentową ułatwi zadawanie odpowiednich pytań za pośrednictwem środków porozumiewania się na odległości, w tym w drodze komunikacji elektronicznej. Powinno to stanowić wystarczający krok likwidujący aktualne bariery utrudniające zawieranie umów ubezpieczenia w ten sposób.

Przedstawione rozwiązanie jest zasadniczo zgodne z zaprezentowanym powyżej rozwiązaniem niemieckim, o którym mowa w § 19 VVG. Należy jednak wspomnieć, że polska forma dokumentowa, jakkolwiek uważana często za odpowiednik niemieckiej formy tekstowej, jest w stosunku do niej zdecydowanie bardziej liberalna, gdyż nie zakłada konieczności powstania dokumentu, z którego treścią będzie można zapoznać się w drodze czynności czytania. Dla powstania dokumentu wystarczająca jest jakakolwiek rejestracja oświadczenia złożonego przez stronę.

3. Forma innych czynności związanych z umową ubezpieczenia

Nie wydaje się, aby na poparcie zasługiwały postulaty liberalizacji formy przewidzianej w art. 809 § 1, art. 811 § 1 i art. 819 § 4 k.c.

W odniesieniu do pierwszego z wymienionych przepisów należy wskazać, że wymagania co do formy, jaką powinna mieć polisa ubezpieczeniowa, są już aktualnie stosunkowo nieznaczące i mimo pewnych niejasności związanych z wzajemnym stosunkiem art. 809 § 1 k.c., art. 77³ k.c. oraz art. 43 u.d.u.r., należy je uznać za niewiele dalej idące od wymagań w stosunku do oświadczenia składanego w formie dokumentowej. Jeżeli w tej mierze dostrzegane są rzeczywiste bariery, to wynikają one raczej ze zbyt rygorystycznych rygorów przyjętych w rozporządzeniu Ministra Rozwoju i Finansów z 5 października 2016 r. w sprawie dokumentów związanych z zawieraniem i wykonywaniem umów ubezpieczenia sporządzanych w postaci elektronicznej (zob. pkt I.3 powyżej).

Postulat zmiany formy zastrzeżonej w art. 811 § 1 k.c. wydaje się wątpliwy ze względu na ostrzegawczy charakter pisma, o którym mowa w tym przepisie. Gdyby informacja ubezpieczyciela o rozbieżnościach między złożoną ofertą a treścią dokumentu ubezpieczenia miała inną formę, istniałoby dużo większe ryzyko przeoczenia jej przez ubezpieczającego. Jedynie na marginesie można zauważyć, że praktyczne znaczenie całego art. 811 k.c. wydaje się znikome i rozważyć należałoby raczej postulat całkowitej rezygnacji z tego przepisu.

Pisemna forma oświadczenia ubezpieczyciela, o którym mowa w art. 819 § 4 k.c., jest powiązana z regulacjami dotyczącymi tzw. postępowania likwidacyjnego zawartymi w ustawie o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej, a w szczególności w art. 29 ust. 5 tej ustawy, przewidującym obowiązek pisemnego informowania o wyniku tego postępowania. W tej sytuacji ewentualna zmiana formy przewidzianej w art. 819 § 4 k.c. musiałaby zostać powiązana ze zmianą wspomnianej ustawy, która jako podstawowy wariant przewiduje

składanie przez ubezpieczycieli oświadczeń na piśmie. Zważywszy zaś na fakt, że ubezpieczyciele składają te oświadczenia w stosunku do różnych podmiotów – często takich, które nie są oswojone z nowoczesnymi formami komunikacji – na obecnym etapie wprowadzanie takiej zmiany nie wydaje się uzasadnione.

V. Literatura

- Atiyah P.S., Smith S.A., *Atiyah's Introduction to the Law of Contract*, Oxford 2005.
- Binder M., [w:] *Praxiskommentar zum Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuch samt Nebengesetzen. Band 4, 2. Halbband*, red. M. Schwimann, Wien 1988.
- Beale H., Fauvarque-Cosson B., Rutgers J., Vogenauer S., *Cases, Materials and Text on Contract Law*, Portland, Oregon 2019.
- Birds J., *Birds' Modern Insurance Law*, London 2007.
- Borysiak W., [w:] W. Borysiak, M. Grochowski, J. Sadowski, *Umowy o korzystanie z rzeczy. Najem – dzierżawa – leasing*, Warszawa 2016.
- Brol J., *Umowa leasingu*, Warszawa 2010.
- Cartwright J., *Contract Law. An Introduction to the English Law of Contract for the Civil Lawyer*, Oxford and Portland, Oregon 2016.
- Dubis W., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2021.
- Gutowski M., [w:] *Kodeks cywilny*, t. 3, *Komentarz. Art. 627–1088*, red. M. Gutowski, Warszawa 2019.
- Grochowski M., *Umowa leasingu*, [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 5A, *Prawo umów handlowych*, red. M. Stec, Warszawa 2020.
- Grubmann M., *Das Versicherungsvertragsgesetz*, Wien 2007.
- Jaffe P., *Reform of the Insurance Law of England and Wales – Separate Laws for the Different needs of Businesses and Consumers*, <https://bila.org.uk/wp-content/uploads/2019/04/Issue-126-Jaffe.pdf> (dostęp: 19 lutego 2022 r.).
- Koch J., [w:] *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 4: Schuldrecht – Besonderer Teil I §§ 433–534, Finanzierungsleasing, CISG*, red. H.P. Westermann, München 2019.
- Kondek J.M., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. IIIA, *Zobowiązania. Część ogólna*, red. K. Osajda, Warszawa 2017.
- Kondek J.M., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. IIIB, *Zobowiązania. Część szczegółowa*, red. K. Osajda, Warszawa 2017.
- Kopaczyńska-Pieczniak K., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 4, *Zobowiązania. Część szczególna*, red. A. Kidyba, Warszawa 2014.
- Krajewski M., *Umowa ubezpieczenia. Art. 805–834 KC. Komentarz*, Warszawa 2016.
- Langheit T., [w:] *Münchener Kommentar zum Versicherungsvertragsgesetz. Band 1*, red. T. Langheidt, M. Wandt, München 2016.
- Looschelders D., [w:] *Looschelders/Pohlmann. VVG Versicherungsvertragsgesetz*, Köln 2010.
- McKendrick E., *Contract Law*, Oxford 2003.
- McKendrick E.G., [w:] *Chitty on Contracts*, t. 2, *Specific Contracts*, red. H.G. Beale, London 2012.
- Lemkowski M., *Wykonanie i skutki niewykonania zobowiązań z umów wzajemnych. Komentarz do art. 487–497 Kodeksu cywilnego*, Warszawa 2011.
- Lowry J., Rawlings P., *Insurance Law. Doctrines and Principles*, Oxford 2003.
- Nawracała J., [w:] *Kontrakty na rynku ubezpieczeń. Komentarz do przepisów i warunków ubezpieczenia*, red. D. Fuchs, K. Malinowska, D. Maśniak, Warszawa 2020.
- Nowacki A., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. IIIB, *Zobowiązania. Część szczegółowa*, red. K. Osajda, Warszawa 2017.
- Pazdan M., [w:] *Kodeks cywilny*, t. 2, *Komentarz. Art. 450–1088. Przepisy wprowadzające*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2021.

- Pesek R., [w:] *ABGB. Praxiskommentar. Band 5. §§ 1090–1292 ABGB, GesbR-RG, KSchG, FernFinG, TNG*, red. G. Kodek, M. Schimann, Wien 2014.
- Poczobut J., *Leasing*, [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 8, *Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, red. J. Panowicz-Lipska, Warszawa 2011.
- Poczobut J., *Umowa Leasingu w prawie krajowym i międzynarodowym*, Warszawa 1996.
- Pokrzywniak J., *Forma przedkontraktowych obowiązków stron umowy ubezpieczenia przewidziana w prawie polskim a wymogi nowoczesnego obrotu*, „Prawo Asekuracyjne” 2019, nr 2.
- Pokrzywniak J., [w:] *Kodeks cywilny*, t. 3, *Komentarz. Art. 627–1088*, red. M. Gutowski, Warszawa 2019.
- Poole J., *Textbook on Contract Law*, Oxford 2006.
- Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Full Edition*, red Ch. von Bar, E. Clive, vol. 2, 2009.
- Principles of European Insurance Contract Law (PEICL), prepared by the Project Group Restatement of European Insurance Contract Law*, red. J. Basedow, J. Birds, M. Clarke, H. Cousy, H. Heiss, L. Loacker, Köln 2016.
- Radwański Z., Olejniczak A., *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2019.
- Richards P., *Law of Contract*, New York 2017.
- Schimikowski P., [w:] *Rüffer/Halbach/Schimikowski, Versicherungsvertragsgesetz*, Baden-Baden 2020.
- Stoffels M., J. von Staudingers *Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen, Buch 2, Recht der Schuldverhältnisse. Leasing (Leasingrecht)*, Berlin 2014.
- Strugała R., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2021.
- Teichmann T., [w:] *Jauernig. Bürgerliches Gesetzbuch: BGB mit Rom-I-, Rom-II-VO, Rom-III-VO, EuUnthVO/HUntProt und EuErbVO. Kommentar*, red. R. Stürner, München 2021.
- Voit W., [w:] *Berliner Kommentar zum Versicherungsvertragsgesetz. Kommentar zum deutschen und österreichischen VVG*, red. H. Honsell, Springer 1998.
- Wandt M., *Versicherungsvertragsrecht*, München 2016.
- Wiak J., *Finansujący jako strona umowy leasingu*, Warszawa 2019.
- Wiśniewski T., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 4, *Zobowiązania. Część szczegółowa*, red. J. Gudowski, Warszawa 2017.
- Würth H., [w:] *Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch mit IPRG, EVÜ, EheG, MRG, WGG, WEG, BTVG, HeizKG, KSchG in zwei Bänden. Band 1*, red. P. Rummel, Wien 2000.
- Zehelein K., [w:] *BeckOK BGB*, red. W. Hau, R. Poseck, wyd. 60, München 2021.